

HER & MUS

HERITAGE & MUSEOGRAPHY

NÚMERO 18 · AÑO 2017 · EDICIONES TREA · ISSN E 2462-6457

TREA

Patrimonio y política

MONOGRAFÍAS

MERCÈ GRACIA SÁNCHEZ: La utilització política del patrimoni cultural català després de la Guerra Civil ◊ **ALBERTO CASTÁN CHOCARRO:** Josep Rocarol: dibujos para la Dirección General de Regiones Devastadas desde el Campamento de Penados de Belchite ◊ **BELÉN CASTRO FERNÁNDEZ | RAMÓN LÓPEZ FACAL:** De patrimonio nacional a patrimonio emocional ◊ **MIGUEL ÁNGEL SUÁREZ SUÁREZ:** La influencia política en el patrimonio urbano de la guerra civil y en la reconciliación democrática. El caso de dos ciudades de Asturias (España): Gijón y Oviedo ◊ **LLUÍS PIBERNAT RIERA:** El patrimonio como legitimador del poder (turístico)

TEMÁTICA LIBRE

JOANA MUÑOZ MORA: La inclusión social en los museos: Comparativa entre la plataforma Apropa Cultura y la gestión del ámbito social del Área Educativa del Museo Thyssen-Bornemisza ◊ **MARÍA JOSEFA MORALES RODRÍGUEZ | ALEJANDRO EGEA VIVANCOS | LAURA ARIAS FERRER:** El patrimonio y las fuentes materiales en la práctica docente

de la Educación Primaria en la Región de Murcia ◊ **MARÍA VINENT CÁRDENAS | CAROLINA MARTÍN PIÑOL | JOSEP GUSTEMS CARNICER:** Comunicación y educación en los museos de la música en Europa

DESDE Y PARA EL MUSEO Y EL PATRIMONIO

MARIA CACHEDA PÉREZ | CLARA LÓPEZ BASANTA | ANNA TORRES FERNÁNDEZ: El programa educatiu del Conjunt rupestre de la Roca dels Moros (Cogul, Lleida): identitat, coeducació i competències per a la inclusió educativa

MISCELÁNEA

Universitat de Lleida
Departament de Didàctiques
Específiques

HER & MUS

HERITAGE & MUSEOGRAPHY

18

NÚMERO 18, OCTUBRE-NOVIEMBRE 2017

Patrimonio y política

Universitat de Lleida
Departament de Didàctiques
Específiques

■ TREA ■

HER&MUS

HERITAGE & MUSEOGRAPHY

Direcció

Joan Santacana Mestre Universitat de Barcelona
Nayra Llonch Molina Universitat de Lleida
Victoria López Benito Universitat de Barcelona

Secretaria científica

Verónica Parisi Moreno Universitat de Lleida

Coordinació del número

Tània Martínez Gil Universitat de Barcelona/CETT-UB

Consejo de redacción

Beatrice Borghi Università di Bologna
Roser Calaf Masachs Universidad de Oviedo
Laia Coma Quintana Universitat de Barcelona
José María Cuenca López Universidad de Huelva
Antonio Espinosa Ruiz Vila Museu. Museo de La Vila Joyosa
Olaia Fontal Merillas Universidad de Valladolid
Carolina Martín Piñol Universitat de Barcelona
Joaquim Prats Cuevas Universitat de Barcelona
Pilar Rivero García Universidad de Zaragoza
Xavier Rubio Campillo University of Edinburgh
Gonzalo Ruiz Zapatero Universidad Complutense de Madrid

Consejo asesor

Leonor Adán Alfaro Dirección Museológica de la Universidad Austral (Chile)
Silvia Alderoqui Museo de las Escuelas de Buenos Aires (Argentina)
Konstantinos Arvanitis University of Manchester (Reino Unido)
Mikel Asensio Brouard Universidad Autónoma de Madrid
Darko Babic Universidad de Zagreb (Croacia)
José María Bello Diéguez Museo Arqueológico e Histórico da Coruña
John Carman Birmingham University (Reino Unido)
Glòria Jové Monclús Universitat de Lleida
Javier Martí Oltra Museo de Historia de Valencia
Clara Masriera Esquerra Universitat Autònoma de Barcelona
Ivo Mattozzi Libera Università di Bolzano (Italia)
Maria Glòria Parra Santos Solé Universidade do Minho (Portugal)
Rene Sivan The Tower of David Museum of the History of Jerusalem (Israel)
Pepe Serra Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC)
Jorge A. Soler Díaz Marq-Museo Arqueológico de Alicante

Envío de originales <http://raco.cat/index.php/Hermus/index>

Direcció editorial Álvaro Díaz Huici
Compaginació Proyecto Gráfico [Alberto Gombáu]

ISSNE 2462-6457

Her&Mus. Heritage & Museography, 18

Octubre – Noviembre 2017

Coordinadora: TÀNIA MARTÍNEZ GIL

Presentación

- 5-7 Patrimonio y Política
Heritage and Politics
TÀNIA MARTÍNEZ GIL

Monografías

- 9-22 La utilització política del patrimoni cultural català després de la Guerra Civil
The political use of catalan cultural heritage after the Civil War
MERCÈ GRACIA SÁNCHEZ
- 23-40 Josep Rocarol: dibujos para la Dirección General de Regiones Devastadas desde el Campamento de Penados de Belchite
Josep Rocarol: Drawings from the Prison Camp of Belchite
ALBERTO CASTÁN CHOCARRO
- 41-53 De patrimonio nacional a patrimonio emocional
From national heritage to emotional heritage
BELÉN CASTRO FERNÁNDEZ | RAMÓN LÓPEZ FACAL
- 54-71 La influencia política en el patrimonio urbano de la guerra civil y en la reconciliación democrática. El caso de dos ciudades de Asturias (España): Gijón y Oviedo
Political influence on urban heritage of Spanish Civil War and democratic reconciliation. The case of two cities in Asturias (Spain): Gijón and Oviedo
MIGUEL ÁNGEL SUÁREZ SUÁREZ
- 72-86 El patrimonio como legitimador del poder (turístico)
Heritage as a legitimate of (tourist) power
LLUÍS PIBERNAT RIERA

Temática libre

- 88-101 La inclusión social en los museos: Comparativa entre la plataforma Apropa Cultura y la gestión del ámbito social del Área Educativa del Museo Thyssen-Bornemisza
Social inclusion in museums: Comparison between Apropa Cultura and the management of the social area of the Educational Area of the Thyssen-Bornemisza Museum
JOANA MUÑOZ MORA
- 102-115 El patrimonio y las fuentes materiales en la práctica docente de la Educación Primaria en la Región de Murcia
Cultural Heritage and Material Sources in Primary Education teaching practices of the Región de Murcia
MARÍA JOSEFA MORALES RODRÍGUEZ | ALEJANDRO EGEA VIVANCOS | LAURA ARIAS FERRER
- 116-129 Comunicación y educación en los museos de la música en Europa
Communication and Education in Music Museums in Europe
MARÍA VINENT CÁRDENAS | CAROLINA MARTÍN PIÑOL | JOSEP GUSTEMS CARNICER

Desde y para el museo y el patrimonio

- 131-144 El programa educatiu del Conjunt rupestre de la Roca dels Moros (Cogul, Lleida): identitat, coeducació i competències per a la inclusió educativa
The educational program of the Roca dels Moros rock shelter (Cogul, Lleida): identity, coeducation and competencies for inclusive education
MARIA CACHEDA PÉREZ | CLARA LÓPEZ BASANTA | ANNA TORRES FERNÁNDEZ

Miscelánea

- 146-149 Ciudad educadora y turismo responsable
EUGENI OSÁCAR MARZAL

DESDE Y PARA EL MUSEO Y EL PATRIMONIO

**El programa educatiu del Conjunt rupestre
de la Roca dels Moros (Cogul, Lleida):
identitat, coeducació i competències
per a la inclusió educativa**

The educational program of the Roca dels Moros
rock shelter (Cogul, Lleida): identity, coeducation
and competencies for inclusive education

MARIA CACHEDA PÉREZ | CLARA LÓPEZ BASANTA | ANNA TORRES FERNÁNDEZ

Recepción del artículo: 01-09-2017. Aceptación de su publicación: 01-10-2017
HER&MUS 18 | OCTUBRE-NOVIEMBRE 2017, PP. 131-144

El programa educatiu del Conjunt rupestre de la Roca dels Moros (Cogul, Lleida): identitat, coeducació i competències per a la inclusió educativa

The educational program of the Roca dels Moros rock shelter (Cogul, Lleida): identity, coeducation and competencies for inclusive education

MARIA CACHEDA PÉREZ | CLARA LÓPEZ BASANTA | ANNA TORRES FERNÁNDEZ

Maria Cacheda Pérez. CEPAP Universitat Autònoma de Barcelona/Àrea de monuments i jaciments.
Agència Catalana del Patrimoni Cultural

mcacheda@gencat.cat

Clara López Basanta. Universitat de Lleida
claralopez@didesp.udl.cat

Anna Torres Fernández. Conjunt rupestre de la Roca dels Moros del Cogul
anna@gito.cat

Recepción del artículo: 01-09-2017. Aceptación de su publicación: 01-10-2017

RESUMEN. L'article presenta el procés de creació del programa educatiu del Conjunt rupestre de la Roca dels Moros del Cogul, resultat d'una feina col·laborativa entre l'Àrea de Monuments i Jaciments de l'Agència Catalana del Patrimoni Cultural, l'empresa INSITU Patrimoni i Turisme i la responsable del Conjunt rupestre. En primer lloc s'exposen tant la interpretació del Conjunt com la filosofia educativa de l'Àrea de Monuments i Jaciments, els dos pilars sobre els quals es construeix el programa educatiu. Seguidament s'explica la metodologia de treball desenvolupada per concebre i dissenyar aquest programa així com les seves característiques fonamentals. El resultat d'aquesta feina col·laborativa és un conjunt d'activitats de tipus mediació – taller fonamentades en la coeducació, que segueixen els principis competencials de cada àrea de coneixement i que prioritzen el treball cooperatiu, la iniciativa i l'autonomia de l'alumnat, i la reflexió continuada.

PALABRAS CLAVE: Educació patrimonial, art rupestre, coeducació, mediació, competències.

ABSTRACT. This article presents the creation process of the educational program of the Roca dels Moros rock shelter (Cogul, Lleida), end result of collaborative working between the monuments and archaeological sites area of the Agència Catalana del Patrimoni Cultural, INSITU Patrimoni i Turisme and the responsible for the rock shelter. First of all, both the interpretation of the rock shelter and the educational philosophy of the monuments and archaeological sites area, pillars upon which the educational program is based, are outlined. Work methodology developed for conceive and design the educational program as well as its characteristics are explained next. The end result of this collaborative working is a set of mediation-workshop activities based on coeducation that follow the competential principles of each knowledge area and prioritize cooperative work, student's initiative and autonomy, and continuous reflection.

KEYWORDS: Heritage education, rock art, coeducation, mediation, competencies.

INTRODUCCIÓ

El Conjunt rupestre de la Roca dels Moros del Cogul és un dels espais més emblemàtics de l'Art Llevantí de l'Arc mediterrani de la península Ibèrica. Està situat al petit municipi garriguenc del Cogul (Lleida), i es tracta d'una cavitat que va ser emprada per diferents societats durant més de 10.000 anys com a lloc de culte. Les seves composicions, gravats i pintures van ser de les primeres a fer-se divulgació i en iniciar una dilatada controvèrsia entorn de la filiació crono-cultural d'aquesta tradició rupestre, que no ha beneficiat al Conjunt i l'ha sumit en llargues temporades de foscor i desatenció.

L'any 2015, l'Agència Catalana del Patrimoni Cultural encarrega a l'empresa INSITU Patrimoni i Turisme la realització del programa educatiu del Conjunt rupestre de la Roca dels Moros. Aquest encàrrec suposava un repte a tots els nivells, tant per la singularitat del Conjunt com per la seva complexitat, ja que es tracta d'un espai format per un edifici que alberga els serveis al visitant i l'espai d'activitats, i la pròpia balma, un espai limitat on el treball en grup esdevé complicat (Figures 1 i 2). D'altra banda, el centre no disposa d'elements interpretatius permanents (actualment compta amb una petita exposició que explica l'evolució del Conjunt rupestre així com del seu estudi, però està concebuda de manera itinerant i per tant pot abandonar el centre en determinats períodes), la qual cosa obligava a dissenyar activitats independents de qualsevol element interpretatiu.

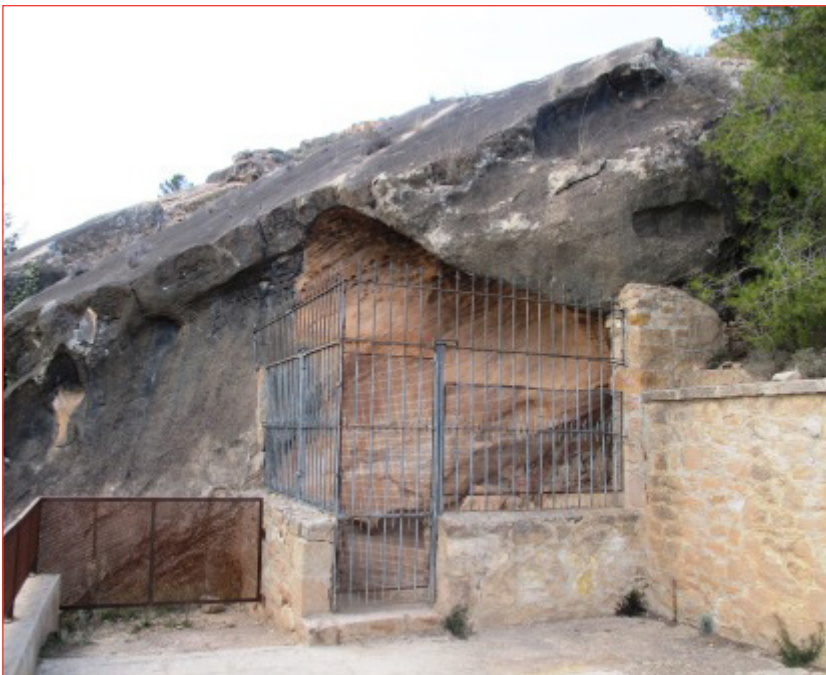

Figura 1. Vista de la balma. Font: INSITU Patrimoni i Turisme.

Figura 2. Vista interior del centre.
Font: INSITU Patrimoni i Turisme.

Per poder desenvolupar el programa educatiu, es feia necessari conèixer no només el propi Conjunt i la seva interpretació (primera part de l'article), sinó també la filosofia educativa de l'Agència (segona part de l'article). El resultat d'aquesta feina col·laborativa va ser un programa de cinc activitats (una per educació infantil, dues per educació primària i dues per educació secundària) que situen l'art rupestre com a eix a partir del qual treballar les diverses competències curriculars i fomentar el desenvolupament personal de l'alumnat (tercera part de l'article).

APROXIMACIÓ AL CONJUNT RUPESTRE DE LA ROCA DELS MOROS

L'infortuni artístic i històric que ha patit el Conjunt rupestre de la Roca dels Moros, i l'Art Llevantí en general, sembla que entra en un nou cicle en aquests inicis del segle XXI. Les noves tecnologies i plantejaments culturals més oberts ens permeten noves formes d'interpretar, que donen una llum diferent de la coneixença dels nostres avantpassats. L'art llevantí compta en l'actualitat amb més de 1.000 conjunts distribuïts pel prelitoral mediterrani de la Península Ibèrica. Es tracta de conjunts que es van fer a plena llum del dia, a abrics, cavitats o balms d'escassa profunditat i amb un discurs iconogràfic que va ser tot un canvi de paradigma respecte del Paleolític superior. La figura humana i els animals es tornen testimoni gràfic de mites i creences, cerimònies i ritus, activitats i conflictes d'aquests pobles caçadors i recol·lectors.

Figura 3. Vista de les pintures en realitat augmentada, feta a partir del calc elaborat l'any 1985 per Ramon Viñas, Anna Alonso i Elisa Sarrià. Font: Conjunt rupestre de la Roca dels Moros del Cogul.

El Conjunt rupestre del Cogul ha esdevingut un dels conjunts clàssics de l'art llewantí. Des del seu descobriment l'any 1908 ja va tenir publicacions que inauguraren la futura controvèrsia sobre l'autoria de les pintures. Sense ser el primer en la seva tradició i estil, la Roca dels Moros del Cogul es va fer emblemàtic per la quantitat d'imatges que apareixien i la qualitat d'aquestes. Durant la primera meitat del segle XX, els diferents estudiosos que van passar per la balma, van deixar les seves opinions i van realitzar diferents calcs que ens ajuden a comprendre les seves interpretacions de les pintures. Els defensors que les pintures pertanyien a una etapa paleolítica i aquells que pensaven que les pintures pertanyien a diferents períodes post paleolítics no van arribar a posar-se d'acord, deixant orfe el Conjunt d'una línia sòlida d'investigació, fins a la segona meitat del segle XX amb els estudis d'Almagro (1952).

Amb la declaració de Patrimoni de la Humanitat, l'any 1998, i la celebració del centenari del descobriment de la Roca dels Moros del Cogul al 2008, es va revitalitzar l'interès pel Conjunt, que va tornar a ser reconegut i va recuperar la seva significació. El contingut de la Roca és particular i excepcional dins de la tradició llewantina. Estem davant d'un Conjunt que és resultat d'un procés gràfic de gravat i pintura, un espai on s'han anat acumulant manifestacions de diferents tradicions culturals i que segurament va ser un espai cerimonial i de culte de la fertilitat i la fecunditat (Iannicelli i Viñas, 2015).

Actualment es distingeixen fins a set etapes diferents (Viñas, Rubio, Iannicelli, i Fernández, 2017), que anirien des del final del Paleolític, ara fa uns 12.000-11.000 anys i que es perllongaria fins ara fa 9.000 anys, amb transferència de tècniques i temàtiques paleolí-

tiques a les etapes posteriors: una llarga etapa levantina amb més de quatre intervencions diferenciades i que s'emmarcarien entre l'Epipaleolític i inicis del Neolític; una etapa d'estil esquemàtic entre el Neolític i el Bronze i una última etapa amb manifestacions inscrites en iber i llatí (Figura 3).

El Conjunt es troba al marge dret del riu Set, en mig d'un paisatge que actualment és de bancals d'oliveres i ametllers. La seva localització ja ens deixa entreveure que no estem en un espai d'assentament sinó de pas. El fet que la balma sigui en el seu lloc original afavoreix la comprensió del suport i ens ajuda a imaginar la seva significació (May i Domingo, 2010). Com a elements de la cultura material, les pintures rupestres més que altres, ens il·lustren no només el procés de producció sinó també de l'ús d'aquestes, i mirant-les voldríem poder entendre qui les va pintar, com les va pintar i per què les va pintar a on són. Com diuen May i Domingo, «rock art is one of the only archaeological remains that is nearly always found in situ - it was made and meant for the place it is found» (p. 35). Les seves escenes narratives i composicions reflecteixen facetes del comportament humà moltes vegades invisibles en altres restes arqueològiques.

La singularitat compositiva i de les imatges de la Roca dels Moros, el fan un lloc especialment interessant per apropar-se a la prehistòria de la nostra cultura. La qualitat de les imatges representades ens mostra sensibilitat i voluntat artística per part de qui les va fer. La construcció d'escenes i la utilització d'una composició concreta ens transmet intencionalitats que només podem interpretar, però que ens deixa entreveure realitats per nosaltres incomprendibles. El fet que les diferents escenes hagin estat respectades i repintades subratlla la idea que ens trobem davant d'un espai sagrat i recurrent (Iannicelli i Viñas, 2015).

La riquesa interpretativa del Conjunt rupestre de la Roca dels Moros el fa un lloc especialment atractiu per abordar temes de gènere, socials, econòmics, entre altres, ja que el mural es converteix en un potent recurs educatiu on les tècniques VTS (Visual Thinking Strategies) funcionen de manera natural (Kivatinetz i López, 2006; Pescador, 2014). Qui no es sentiria atret a interpretar «una dansa fàlica», una escena on un grup de dones semblen cantar i ballar al voltant d'un petit home nu amb un sexe desproporcionat? Des del 1908 H. Breuil (1908; Breuil i Cabré, 1909) va incidir en els aspectes interpretatius de la dansa fàlica fet que va difondre internacionalment el mural de la Roca dels Moros. Actualment aquesta interpretació s'ha vist superada perquè sembla que l'escena és el resultat d'un procés de figures acumulatives, de parelles de dones pintades en diferents moments, al voltant de la figura masculina (Viñas et al., 2017).

LA FILOSOFIA EDUCATIVA DE L'ÀREA DE MONUMENTS I JACIMENTS DE L'AGÈNCIA CATALANA DEL PATRIMONI CULTURAL

Fa tres anys que l'acció educativa que promou l'Agència Catalana del Patrimoni Cultural i concretament, l'Àrea de Monuments i Jaciments, reflexiona i actua des d'una perspectiva transformadora de la pràctica de l'educació patrimonial, impulsada per les noves metodologies pedagògiques (Acaso i Mejías, 2017) que avui dia es donen al món educatiu formal, i les recomanacions del Model Competencial Orientador que impulsa el Departament d'Ensenyament (Servei d'Orientació de la Direcció General d'Educació Secundària Obligatoria i Batxillerat, 2012). Aquest model, que conté els principis pedagògics competencials i les dinàmiques organitzatives i de relació d'un centre educatiu, està orientat a afavorir l'èxit de l'alumnat, pel que fa a la seva autonomia i el desenvolupament del seu projecte de vida. Basat en quatre pilars de l'aprenentatge de l'alumnat: significativitat, comunicació, acció i projecció, es vol seguir i acompanyar la revolució educativa que s'està generant en el sistema educatiu català per anar conjuntament en la mateixa direcció.

Investigar, estudiar i aplicar les noves estratègies didàctiques en els projectes educatius dels equipaments de l'Àrea de Monuments i Jaciments, és la missió de l'acció educativa. La necessitat de superar el model d'ensenyament transmissor (Acaso, 2013; Padró, 2011), i possibilitar que els infants i joves puguin gaudir als espais patrimonials d'experiències d'aprenentatge rellevants, i amb sentit, i que millorin la seva expectativa vital en dignitat, capacitat i benestar. Es vol que les experiències possibilitin arribar a ser persones autònomes amb una vida plena i com a conseqüència, que reverteixi també en una societat més cohesionada i capaç de donar resposta als reptes globals, formant ciutadans lliures i responsables.

Els equipaments patrimonials haurien d'arribar a ser una eina de canvi social i educativa amb la intenció de visibilitzar, analitzar i transformar a les persones que ens visitin en individus crítics, capaces de posicionar-se en el món actual i aprendre competències per a la vida. Es vol fer impulsant un procés de treball conjunt entre centres educatius, comunitat educativa, administracions públiques, universitats i altres institucions. Un procés que ajudi a dibuixar les claus que permetin moure'ns cap a l'objectiu conjunt d'un sistema educatiu avançat. Es parteix del convenciment que l'educació millora a través de la col·laboració, l'intercanvi i l'aprenentatge mutu: entre infants i joves, entre persones educadores, entre escoles i entre societats.

La Marina Garcès (2015) diu que educar és iniciar l'altre en un desplaçament, bellugar-lo, seduir-lo, arrancar-lo del que és i creu

ser. I per això, afirma que la relació entre pensament i educació és violenta, perquè ataca de soca-rel la cosa constituïda, i és fecunda, perquè obre noves vies de relació, una nova manera de veure allà on només es podia perpetuar l'existent.

Reivindiquem així una educació crítica, i la nostra proposta és sacsejar a l'altre, posar-lo davant d'algun moviment inesperat que el faci reaccionar i repensar els seus propis valors i creences. Crear discursos inclusius, fomentar la igualtat afectiva, generar espais nous de convivència: l'educació patrimonial ha de ser transformadora (transforma l'entorn) i transformativa (et transforma a tu mateix). Com va dir el periodista i educador nord-americà Sydney J. Harrys, el propòsit sencer de l'educació és convertir els miralls en finestres.

L'ARQUITECTURA PEDAGÒGICA DEL CONJUNT RUPESTRE DE LA ROCA DELS MOROS

El programa educatiu del Conjunt rupestre de la Roca dels Moros està format per una sèrie d'activitats de tipus mediació – taller, sense un temps limitat, pensades per a diferents nivells educatius. Segueixen els principis competencials de cada àrea de coneixement i prioritzen el treball cooperatiu, la iniciativa i l'autonomia de l'alumnat, i la reflexió continuada. A través d'una metodologia on l'educadora fa de mediadora entre les pintures, el patrimoni i l'alumnat, s'aconsegueix crear reflexions i debat en què noies i nois generen més preguntes que respostes, intervenint en el discurs del relat, connectant el passat amb el seu present i sentint-se protagonistes del fet educatiu d'una manera crítica, constructiva i significativa.

La figura més important de l'acció educativa del programa d'activitats de la Roca del Moros, a més de les dones representades a l'abric, és l'educadora; que des de la base, i a través de l'escolta activa, acompanya el debat perquè sigui ric i crític, i garantir així l'aprenentatge significatiu (Ausubel, 2001). Partint dels coneixements previs relacionats amb l'experiència de l'alumnat, l'educadora ajuda a connectar i consolidar nous coneixements permanents que s'incorporen a l'estructura mental de l'alumnat provocant un canvi cognitiu. Mitjançant aquesta mediació que pressuposa l'empatia en vers l'altre, el domini de la comunicació verbal i no verbal, la tècnica de parafrasejar positivament les intervencions de l'alumnat, l'art de fer conclusions i resums assertius i saber gestionar bé la presència pròpia, i els seus silencis, aconseguix la participació dinàmica de tot l'alumnat que es converteix en el protagonista del què està passat, elaborant la seva pròpia experiència i convertint-se en productor cultural.

METODOLOGIA DE TREBALL

La proposta d'activitats desenvolupada pel Conjunt Rupestre aposta per l'ús del patrimoni cultural com a element global que permeti entendre la nostra societat, la nostra història i la nostra cultura. Aquestes, per tant, van més enllà del que és estrictament l'art rupestre, d'una vàlua incalculable per si mateix, buscant connectar-lo tant amb les societats que el van crear com amb la societat actual en la qual vivim. L'art rupestre esdevé així el punt de partida d'un procés molt més ampli, on l'alumnat té l'oportunitat de desenvolupar les seves competències tant a nivell educatiu com a nivell personal.

Els objectius marcats per configurar el programa d'activitats van ser posar en valor el patrimoni cultural en totes les etapes educatives obligatòries, dissenyar unes activitats educatives competencials adaptades als currículums de les diferents etapes educatives i fomentar la reflexió i el pensament crític de l'alumnat, prioritzant l'aprenentatge significatiu. La metodologia de treball a desenvolupar passava, necessàriament, per trobar punts de connexió entre la institució que feia l'encàrrec (àmbit públic), l'empresa que assumia l'encàrrec (àmbit privat) i el lloc al qual anava destinada la proposta (Conjunt rupestre de la Roca dels Moros). Aquesta triangulació exigia un coneixement exhaustiu entre totes les parts implicades per tal de poder desenvolupar una proposta que realment donés resposta a les necessitats del Conjunt rupestre. La primera fase de treball va consistir, doncs, en ampliar aquest coneixement amb reunions i visites conjuntes a la Roca dels Moros. Saber què s'explicava i quin era el contingut a prioritzar era fonamental per poder donar forma a unes activitats que per una banda havien d'ajustar-se al marc competencial, i que d'altra banda havien d'anar en consonància amb la interpretació i la filosofia del Conjunt rupestre.

Des del principi es va tenir molt clar que les activitats dissenyades no podien ser alienes a aquestes dues realitats, i que per tant la proposta no es podia limitar a activitats «bolet» que ben podrien ser desenvolupades en qualsevol altre lloc patrimonial. La triangulació Agència-empresa-Conjunt es va traduir en la validació de l'adaptació curricular i de les metodologies escollides per a cada activitat per part de l'Agència, i de la validació dels continguts a nivell científic per part del Conjunt rupestre.

ESTRUCTURACIÓ DEL PROGRAMA D'ACTIVITATS

El programa educatiu està format per un total de cinc activitats, una adreçada a Educació Infantil, dues a Educació Primària i dues a Educació Secundària:

- Descubrim els animals de la Prehistòria (Educació infantil)
- Com pintaven i gravaven, a la Prehistòria? (Educació primària)
- Més enllà de les pintures (Educació primària)
- Pintures rupestres i graffitis: tan lluny i tan a prop (Educació secundària)
- La línia del temps del Cogul (Educació secundària)

Totes les activitats giren al voltant de les representacions i gravats del Conjunt i de les societats que els van crear, però cadascuna d'elles es vincula a uns continguts i unes competències adaptades als diferents cicles educatius. Les activitats segueixen una seqüència didàctica formada per tres estadis. La primera part és introductòria, i serveix també per detectar els coneixements previs i les experiències al voltant de l'art rupestre (i del fet artístic en general) de l'alumnat. La segona part correspon al desenvolupament de l'activitat, on es prioritzen el treball col·laboratiu i la formulació d'hipòtesis pròpies sobre el Conjunt i la seva evolució. És aquí on es fa palès el canvi de rol de l'educadora, on la transmissió de continguts és substituïda per la generació del coneixement per part de l'alumnat. És aquest el que, mitjançant la reflexió, la col·laboració i l'argumentació, dona resposta a les preguntes plantejades al llarg de l'activitat. L'educadora acompanya l'alumnat en aquest procés, no fa una transmissió directa del contingut sinó que genera interaccions mentals per tal de que l'alumnat avanci en aquest procés

Figura 4. L'educadora Anna Torres acompanya l'alumnat en el procés de reflexió al voltant del graffiti. Font: Paco Amate.

(Figura 4). Les activitats, per tant, inclouen una part de treball en petits grups, on l'alumnat treballa amb material de suport, i una part de posada en comú, on són les i els alumnes mateixos els que comproven si les seves argumentacions coincideixen amb els de la resta de grups, i quines diferències s'han produït durant el procés per arribar a les diverses conclusions. Finalment, totes les activitats conclouen amb una reflexió final que serveix per consolidar dels continguts treballats al llarg de l'activitat.

LA COEDUCACIÓ, ESTRATÈGIA INCLUSIVA CLAU EN EL DESENVOLUPAMENT DE LES ACTIVITATS

Una altra prioritat del nostre model educatiu és la introducció de la perspectiva de gènere en el transcurs de l'activitat, i en general, en tota l'activitat que es genera al centre d'interpretació. Tenim molt clar que la Roca dels Moros és un lloc ideal per trencar amb els estereotips i rols de gènere androcèntrics que assumeix la societat actual com a relacions socials consolidades. Les dones protagonistes del Cogul són un pretext immillorable per trencar la mirada patriarcal actual i imperant a la (pre)història, des de la visió científica esbiaixada d'un model hegemònic masculí (Subirats, 2017).

Alguns dels nostres objectius pel que fa al relat que construïm sobre la prehistòria giren al voltant de rastrejar i reivindicar la presència femenina en aquelles activitats que per al relat constituït i oficial, normalment desenvolupaven els homes, i així posar en evidència, que la individualitat no ha sigut exclusivament masculina. No tenim certeses científiques d'aquest fet. I d'aquesta manera, reflexionem sobre el caràcter construït i no biològic de la identitat. Qui va pintar les pintures de la Roca dels Moros?

Reclamar també la participació de les dones en les tasques productives especialitzades i no especialitzades, no només en les de manteniment, ja que en les societats prehistòriques les dones tenen una participació fonamental en les feines productives i tecnològiques, completant o col·laborant en els treballs desenvolupats pels homes. Les dones també caçaven, recol·lectaven o construïen eines de pedra (González, 2008, 2011). La tecnologia era cosa de tothom, no només dels homes.

Donar valor a la importància de les tasques de manteniment, en mans quasi exclusives de dones, sobretot a partir de cert grau de complexitat socioeconòmica. Tasques que han tingut molta rellevància per al sosteniment i viabilitat del grup social, garantint els vincles sobretot en moments de canvi, on s'evidencia el seu paper de contrapès a la disgregació social i supervivència del grup. Abandonar l'heterodesignació, la comprensió d'aquestes cultures

a través del filtre de la comparació amb la nostra societat androcèntrica, el que deixa fora de focus tots aquells biaixos que no són valorats en la nostra societat, com ara aquestes tasques de cura i resguard, imprescindibles per a la pervivència de la comunitat (Hernando, 2015).

De fet, el material educatiu que fem servir tracta totes aquestes qüestions. L'any 2017, per reforçar el discurs educatiu, vam incorporar unes il·lustracions de l'Helena Rovira Ciurò que buscaven precisament la visibilització d'una prehistòria amb dones, infants, joves i gent gran (Figura 5). Tradicionalment, les imatges que hem vist sobre aquest període històric ens remetien a l'home com a protagonista de les accions, i ara busquem una representació equilibrada de les diferents persones que formaven els grups socials. Fer visible també, la interacció del grup en les tasques, prevalent l'acció col·lectiva i no la individual, per afavorir l'equitat i que tothom participi de l'acció en igualtat de condicions.

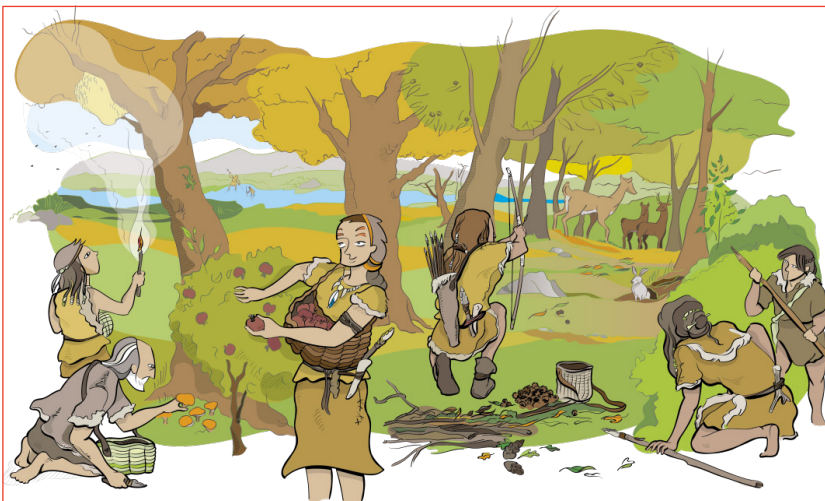

Figura 5. Il·lustració d'una societat caçadora-recol·lectora. Font: Helena Rovira.

La pedagogia feminista és l'alternativa per aturar la reproducció de desigualtats i construir ciutadanes en equitat, igualtat i justícia social. Ho deia Paulo Freire (2006)¹, una educació que sigui capaç de visibilitzar les diferències, prendre consciència sobre elles i trencar amb els mecanismes de la seva normalització, i crear, generar i construir alternatives d'acció.

¹La publicació original és de l'any 1968.

LA POSADA EN PRÀCTICA DEL PROGRAMA EDUCATIU. PRIMERES CONCLUSIONS

Una vegada dissenyades les activitats, vam tenir l'oportunitat de testar dues d'elles, una amb el curs de 5è de primària del CEIP Frederic Godàs de Lleida (Com pintaven i gravaven a la Prehistòria?

Aquesta activitat la vam efectuar a l'aula, el grup havia visitat prèviament el Conjunt) i una altra amb el curs de 1r d'ESO de l'Escola Montessori de L'Hospitalet de Llobregat (Pintures rupestres i grafitis: tan lluny i tan a prop, efectuada al Conjunt rupestre). Aquestes proves ens van servir per comprovar l'efectivitat i la idoneïtat de les dinàmiques i per detectar els elements que era necessari revisar, tant a nivell de contingut com a nivell de desenvolupament. A banda de l'observació portada a terme per les educadores al llarg de tota l'activitat, l'avaluació es va completar amb dues enquestes, una adreçada a l'alumnat (amb preguntes relacionades amb el grau de satisfacció amb l'activitat, els continguts i les expectatives) i una altra al professorat (que incloïa, a més a més, la relació dels continguts de l'activitat amb els continguts i competències curriculars).

En general, es va poder constatar el protagonisme que va adquirir l'alumnat al llarg de tota l'activitat, fet que va permetre expressar idees pròpies i formular hipòtesis sobre el passat, fomentant d'aquesta manera l'esperit crític i la capacitat de reflexió i prioritant el procés cognitiu per sobre dels coneixements fàctics. El treball col·laboratiu es va revelar eficaç a l'hora de treballar els continguts per part de l'alumnat, i la substitució de la «resposta equivocada» per un argument justificat en base al que estaven observant i fent va donar seguretat i llibertat, engrescant l'alumnat per implicar-se en l'activitat, aconseguint un alt nivell de participació. En aquest sentit, el rol de mediadores entre l'alumnat i el patrimoni adoptat per les educadores, defugint de la mera transmissió de continguts, esdevé fonamental per traspasar el protagonisme del contingut a l'alumnat. Si bé no es pot qüestionar la importància d'un contingut estructurat i en consonància amb el nivell educatiu, aquest no ha de ser l'objectiu últim de l'activitat sinó que ha de convertir-se en el mitjà a través del qual l'alumnat pugui desenvolupar les seves pròpies competències.

Per les seves característiques, envoltat de natura, a només mig quilòmetre del poble del Cogul, amb un Centre d'interpretació que està sabent assimilar-se al seu entorn, el Conjunt rupestre de la Roca dels Moros s'està erigint com un monument patrimonial amb una autèntica vocació educativa. Un espai per mirar de comprendre el pas del temps i com les diferents cultures s'adapten al seu entorn o el modifiquen. Un lloc on la multidisciplinarietat i transversalitat de coneixements troben un cas únic per prendre consciència de què som i perquè hi som on som. Una magnífica eina per desenvolupar el nostre esperit crític i capacitat de reflexió. ¶

REFERÈNCIES

- Acaso, M. (2013). *Reduvolution*. Barcelona: Paidós Contextos.
- Acaso, M. i Mejías, C. (2017). *Art Thinking. Como el arte puede transformar la educación*. Barcelona: Paidós Educación.
- Almagro, Martín (1952). *El covacho con pinturas rupestres de Cogul* (Lérida). Lérida: Instituto de Estudios Ilerdenses.
- Ausubel, D. P. (2001). *Adquisición y retención del conocimiento : una perspectiva cognitiva*. Barcelona: Paidós.
- Breuil, H. (1908). Les Pintures quaternaires de la Roca del Cogul. *Butlletí del Centre Excursionista de Lleyda*, 10, 10-16.
- Breuil, H. i Cabré, J. (1909). Les peintures rupestres du bassin inférieur de l'Ebre. *L'Anthropologie*, 20.
- Freire, P. (2006). *Pedagogia de l'oprimit*. Barcelona: Edicions del Crec.
- Garcès, M. (2015). *Filosofia inacabada*. Barcelona: Galaxia Gutenberg.
- González, P. (2008). Tiempos de mujeres. Escala de análisis y metodología arqueológica. En *Arqueología del género, 1er Encuentro Internacional en la UAM* (p. 61-76). Madrid: Ediciones de la Universidad Autónoma de Madrid.
- González, P. (2011). La dimensión educativa de la Arqueología. En *I Congreso de Prehistoria de Andalucía : La tutela del patrimonio prehistórico* (p. 497-506). Sevilla: Junta de Andalucía. Consejería de Cultura.
- Hernando, A. (2015). Identidad relacional y orden patriarcal. En *Mujeres, hombres, poder. Subjetividades en conflicto* (p. 83-124). Madrid: Traficantes de Sueños.
- Iannicelli, C. i Viñas, R. (2015). Análisis semiótico-narrativo del arte levantino: La Roca dels Moros. En *XIX Internacional Rock Art Conference IFRAO 2015. Symbols in the Landscape: Rock art and its context*. (p. 231-252). Tomar: Instituto Terra e Memória.
- Kivatinetz, M. i López, E. (2006). Estrategias de pensamiento visual: ¿método educativo innovador o efecto placebo para nuestros museos? *Arte, individuo y sociedad*, 18, 209-240.
- May, S. K. i Domingo, I. (2010). Making sense of scenes. *Rock Art Research*, 27(1), 35-42.
- Padró, C. (2011). Retos de la museología crítica desde la pedagogía crítica y otras intersecciones. *Museo y Territorio*, 4, 102-114.
- Pescador, M. (2014). Visual thinking i Pensament visual a l'aula. En *Imatges de l'escola, imatge de l'educació: Actes de les XXI Jornades d'Història de l'Educació* (p. 469-480). Palma de Mallorca: Universitat de les Illes Balears.
- Servei d'Orientació de la Direcció General d'Educació Secundària Obligatòria i Batxillerat. (2012). *Model Competencial Orientador*. Barcelona: Departament d'Ensenyament. Generalitat de Catalunya. Recuperat de <http://xtec.gencat.cat/web/.content/curriculum/orientacioeducativa/model-competencial-orientador/Model-competencial-orientador.pdf>
- Subirats, M. (2017). *Coeducació, aposta per la llibertat*. Barcelona: Octaedro Editorial.
- Viñas, R., Rubio, A., Iannicelli, C. i Fernández, J. (2017). El mural de la Roca dels Moros, Cogul (Lleida). Propuesta secuencial del conjunto rupestre. *Cuadernos de Arte Prehistórico*, 3, 93-129.

HER&MUS

HERITAGE & MUSEOGRAPHY

Her&Mus. Heritage and Museography es una revista de publicación anual que recoge artículos sobre patrimonio y museos, con una especial relevancia a sus aspectos didácticos, educativos y de transmisión del conocimiento. En la revista tienen cabida tanto trabajos del ámbito académico como experiencias y reflexiones del ámbito museístico y patrimonial y alcanza tanto el ámbito peninsular como el europeo y el latinoamericano. Por este motivo, se admiten artículos en diversas lenguas, como son el catalán, el español, el francés, el italiano y el inglés.

La revista nace en el año 2008 con el nombre de *Hermes*. Revista de museología (ISSN impreso 1889-5409; ISSN en línea 2462-6465) y su primer número sale a la luz en 2009. Desde el segundo número pasa a llamarse *Her&Mus. Heritage and Museography* (ISSN impreso 2171-3731; ISSN en línea 2462-6457). Inicialmente de carácter cuatrimestral, pasó en 2013 a tener una periodicidad semestral. A partir de 2015 la revista se publica anualmente. Desde sus orígenes ha sido editada por Ediciones Trea y académicamente vinculada a la Universitat de Barcelona. A partir de 2016 se edita exclusivamente en formato digital a través de RACO (<http://raco.cat/index.php/Hermus/index>) como revista científica de la Universitat de Lleida.

HER&MUS

HERITAGE & MUSEOGRAPHY

Her&Mus se encuentra en las siguientes bases de datos y repositorios:

Plataformas de evaluación de revistas:

MIAR (Matriu d'Informació per a l'Avaluació de Revistes).
Catálogo LATINDEX (Iberoamericana).
CIRC (Clasificación Integrada de Revistas Científicas): Valor superior a D.
CARHUS Plus+ 2014: Grupo D.
Journal Scholar Metrics Arts, Humanities, and Social Sciences.

Bases de Datos Nacionales:

DIALNET.
RESH (Revistas Españolas de Ciencias Sociales y Humanas).
DULCINEA.

Catálogos Nacionales:

ISOC (CSIC).

Bases de Datos Internacionales:

LATINDEX (Iberoamericana).
Ulrichs Web Global Series Directory.
European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences (ERIH PLUS).

HER&MUS

HERITAGE & MUSEOGRAPHY

Normas generales para la publicación de artículos en *Her&Mus*.
Heritage and Museography:

- Se pueden presentar manuscritos redactados en catalán, castellano, italiano, francés e inglés.
- En general, serán bienvenidos escritos sobre patrimonio y museos, con una especial relevancia a sus aspectos didácticos, educativos y de transmisión del conocimiento.
- Se admiten principalmente artículos de investigación, pero también se admiten reseñas, experiencias didácticas, descripción de proyectos y artículos de reflexión.
- Se considerará especialmente el rigor metodológico y el interés general del contenido, la perspectiva y el estudio realizado.
- Serán rechazados aquellos manuscritos que se encuentren en proceso de publicación o de revisión en otra revista. Todo manuscrito puede ser rechazado en cualquier momento del proceso editorial en caso de detectarse una mala práctica.
- Los autores deberán enviar sus manuscritos a través de la plataforma RACO.

Normas completas disponibles en:

<http://raco.cat/index.php/Hermus/about/submissions#author-Guidelines>

Proceso de revisión por pares:

Todos los manuscritos recibidos serán inicialmente revisados por la Secretaría Científica de la revista, que comprobará su adecuación a las normas de publicación y a la temática de la revista. Cuando el resultado de esta primera revisión sea favorable, los manuscritos serán evaluados siguiendo el sistema por pares ciegos. Cada manuscrito será evaluado por dos expertos externos al comité de redacción y a la entidad editora.

El plazo de revisión de los manuscritos es de máximo tres meses desde su recepción. Transcurrido dicho periodo, el autor/es será informado de la aceptación o rechazo del original. En los casos de manuscritos aceptados pero cuya publicación esté condicionada a la introducción de cambios y/o mejoras sugeridas por los revisores, sus autores deberán enviar la nueva versión del manuscrito en un plazo máximo de quince días.

Cuando no se derive unanimidad en la valoración del manuscrito, este será remitido a un tercer revisor.

HER&MUS

HERITAGE & MUSEOGRAPHY

■ TREA ■

Universitat de Lleida
Departament de Didàctiques
Específiques

Her&Mus. Heritage and Museography

Universitat de Lleida

Departament de Didàctiques Específiques

Avda. de l'Estudi General, 4

25001 Lleida

Teléfono: +34 973706541

Fax: +34 973706502

Correo-e: revistahermus@gmail.com

Web: <http://raco.cat/index.php/Hermus/index>